

M. TVLLII CICERONIS
 PRO
 Q. ROSCIO COMOEDO
 ORATIO TERTIA.

Multa, quae desunt, quaerenda.

malitiam naturæ, crederetur. Is scilicet vir **I**
 optimus, & singulari fide præditus, qui suo **I**
 iudicio, tabulis suis, testibus uti conatur.
 Solent fere dicere, qui per tabulas homi-
 nes citi pecuniam expensam tulerunt:
 Egone talem virum corrumpere potui, ut mea
 causa falsum in codicem referret? Exspecto,
 quam mox Chærea hac oratione utatur: Ego-
 ne hanc manum, plenam perfidiæ, & hos
 digitos meos impellere potui, ut falsum per-
 scriberent nomen? Quodsi ille suas proferet
 tabulas: proferet suas quoque Roscius. erit
 in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non
 erit. Cur potius illius, quam hujus, credetur? **2**
 Scripsisset ille, si non jussu hujus expensum
 tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expen-
 sum ferri jussisset? Nam, quemadmodum

turpe est scribere, quod non debeat; sic
 improbum est, non referre, quod debeas.
 æque enim tabulæ condemnantur ejus, qui
 verum non retulit; & ejus, qui falsum per-
 scripsit. Sed ego copia & facultate causæ con-
 fesus, vide quo progrediar. Si tabulas C. Fan-
 nius accepti & expensi profert suas, in suam
 rem, suo arbitratu scriptas: quo minus se-
 3 cundum illum judicetis, non recuso. Quis
 hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut,
 quodcumque retulisset, id ratum haberet?
 ratum habebit Roscius: profer. quod tibi fuerit
 persuasum, huic erit persuasum: quod tibi
 fuerit probatum, huic erit probatum. Paule
 ante M. Perpernæ, P. Saturii tabulas posce-
 bamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, solius
 flagitamus, &, quo minus secundum eas lis
 4 detur, non recusamus. Quid ita non profers?
 Non conficit tabulas? Immo diligentissime.
 Non refert parva nomina in codices? Immo
 omnes summas. Leve & tenue hoc nomen?
 H-Sccciooo sunt. quomodo tibi tanta pecunia
 extraordinaria jacet? quomodo H-Sccciooo
 in codice accepti & expensi non sunt? Proh
 dii immortales: effene quemquam tanta au-
 dacia præditum, qui, quod nomen referre in
 tabulas timeat, id petere audeat? quod in

codicem injuratus referre noluit, id jurare
 in litem non dubitet? quod sibi probare non
 possit, id persuadere alteri conetur? Nimium 2
 cito, ait, me indignari de tabulis: non habere 5
 se hoc nomen in codice accepti & expensi re-
 latum confitetur: sed in adversariis patere
 contendit. Usque eone te diligis, & magnifice
 circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis,
 sed ex adversariis petas? suum codicem testis
 loco recitare, arrogantiae est: suarum per-
 scriptionum & liturarum adversaria proferre
 non amentia est? Quodsi eandem vim, dili- 6
 gentiam, auctoritatemque habent adversaria,
 quam tabulae: quid attinet codicem instituire?
 conscribere? ordinem conservare? memoriae
 tradere litterarum vetustatem? Sed si, quod
 adversariis nihil credimus, idcirco codicem
 scribere instituimus: quod etiam apud omnes
 leve & infirmum est, id apud judicem grave
 & sanctum esse ducetur? Quid est, quod ne- 7
 gligenter scribamus adversaria? quid est, quod
 diligenter conficiamus tabulas? qua de causa?
 quia haec sunt menstrua, illae sunt aeternae:
 haec delentur statim, illae servantur sancte:
 haec parvi temporis memoriam, illae perpetuae
 existimationis fidem & religionem amplectun-
 tur: haec sunt dejecta, illae in ordinem con-

fectæ. Itaque adversaria in iudicium protulit nemo: codicem protulit; tabulas recitavit.

3 Tu, C. Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus, ex adversariis pecuniam & petere non auderes. Ego, quæ clara sunt consuetudine, diutius dicere non debeo: illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria retulisti? Erubescit: quid respondeat, nescit: quid fingat extemplo, non habet. Sunt duo menses jam, dices. Tamen in codicem acceptum & expensum referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est? quomodo, cum omnes, qui tabulas conficiant, menstruas pæne rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius 9 in adversariis jacere pateris? Utrum cetera nomina in codicem accepti & expensi digesta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? si etiam: quamobrem, cum cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debere Roscium. cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. cur in adversariis scriptum habebas?

Sed hæc quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi a C. Fan-
 nio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam
 ei non deberi. Magnum est, quod conor: dif-
 ficile est, quod polliceor. nisi eundem & ad-
 versarium & testem habuerit Roscius, nolo
 v̄cat. Pecunia tibi debebatur certa, quæ ⁴
 nunc petitur per judicem: in qua legitimæ ¹⁰
 partis sponso facta est. Hic tu si amplius H-S.
 nummo petisti, quam tibi debitum est, causam
 perdidisti: propterea quod aliud est iudicium,
 aliud arbitrium. Iudicium est pecuniæ certæ:
 Arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo
 venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut
 amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus,
 ut neque nihil, neque tantum, quantum po-
 stulavimus, consequamur. Ejus rei ipsa verba
 formulæ testimonio sunt. Quid est in iudicio? **II**
 directum, asperum, simplex. **SI PARET**
H-S IODD DARI OPORTERE. Hic, nisi
 planum facit, H-S IODD ad libellam sibi
 deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio?
 mite, moderatum, **QVANTVM AEQVIVS**
MELIVS, ID DARI. Ille tamen confitetur
 plus se petere, quam debeatur: sed satis su-
 perque habere dicit, quod sibi ab arbitro tri-
 buatur. Itaque alter causæ confidit: alter

12 diffidit. Quæ cum ita sint; quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis H-S 1000, de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumseris, quantum æquius & melius sit, dari, repromittive, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ esset! Romæ est. Utinam adesset in iudicio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum & iudicem sumebas? eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in angustiissimam formulam sponsionis concludebas? Quis umquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? nemo. quantum enim æquius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad iudicem venisti.

13 Ceteri cum ad iudicem causam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus: qui cum de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum sumsit, iudicavit, sibi pecuniam non deberi. Jam duæ partes causæ sunt confectæ: adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat. reliquum est, ut stipulatum se esse dicat. præterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere possit, non reperio. Stipulatus es? ubi? quo die?

quo tempore? quo præsentē? quis spondisse
 me dicit? nemo. Hic ego si finem faciam di- 14
 cendi, satis fidei & diligentiae meae, satis
 causae & controversiae, satis formulæ & spon-
 sioni, satis etiam judici fecisse videar, cur
 secundum Roscium judicari debeat. Pecunia
 petita est certa: cum tertia parte sponsio facta
 est. Hæc pecunia necesse est, aut data, aut
 expensa lata, aut stipulata sit. Datam non
 esse, Fannius confitetur: expensam latam non
 esse, codices Fannii confirmant: stipulatam
 non esse, taciturnitas testium concedit. Quid 15
 ergo est? quod & reus is est, cui & pecunia
 levissima & existimatio sanctissima fuit semper:
 & judex est is, quem nos non minus bene de
 nobis existimare, quam secundum nos judicare
 velimus: advocatio ea est, quam propter
 eximium splendorem, ut judicem unum vereri
 debeamus: perinde ac si in hanc formulam
 omnia judicia legitima, omnia arbitria hono-
 raria, omnia officia domestica conclusa &
 comprehensa sint, perinde dicemus. Illa su-
 perior fuit oratio necessaria, hæc erit volun-
 taria: illa ad judicem, hæc ad C. Pisonem:
 illa pro reo, hæc pro Roscio: illa victo-
 riæ, hæc bonæ existimationis causa, compa-
 rata.

6 Pecuniam petis, Fanni, a Roscio : quam ?
 16 dic audacter & aperte. Utrum quæ tibi ex
 societate debeatur ? an, quæ ex liberalitate
 hujus promissa sit & ostentata ? quorum alte-
 rum est gravius & odiosius : alterum levius &
 facilius. Quæ ex societate debeatur ? Quid
 ais ? Hoc jam neque leviter ferendum est,
 neque negligenter defendendum. Si qua enim
 sunt privata judicia summæ existimationis,
 & pæne dicam capitis, tria hæc sunt, fiducia,
 tutelæ, societatis. Æque enim perfidiosum
 & nefarium est, fidem frangere, quæ continet
 vitam : & pupillum fraudare, qui in tutelam
 pervenit : & socium fallere, qui se in negotio
 17 conjunxit. Quæ cum ita sint, qui sit, qui so-
 cium fraudarit & fefellerit, consideremus.
 dabit enim nobis jam tacite vita acta in alter-
 utram partem firmum & grave testimonium.
 Q. Roscius ? Quid agis ? Nonne, ut ignis in
 aquam coniectus, continuo restinguitur & re-
 frigeratur ; sic reservens falsum crimen, in
 purissimam & castissimam vitam collatum,
 statim concidit & extinguitur ? Roscius socium
 fraudavit ? Potest hoc homini huic hæere
 peccatum ? qui medius fidius (audacter dico)
 plus fidei, quam artis ; plus veritatis, quam
 disciplinæ possidet in se : quem populus Ro-

manus meliorem virum, quam histrionem
 esse arbitratur: qui ita dignissimus est scena
 propter artificium, ut dignissimus sit curia
 propter abstinentiam. Sed quid ego ineptus 18
 de Roscio apud Pisonem dico? ignotum ho-
 minem scilicet pluribus verbis commendo.
 estne quisquam omnium mortalium, de quo
 melius existimes tu? estne quisquam, qui tibi
 purior, pudentior, humanior, officiosior,
 liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui
 contra hunc venis, existimas aliter? nonne
 quotiescunque in causa in nomen hujus inci-
 disti, toties hunc & virum bonum esse dixisti,
 & honoris causa appellasti? quod nemo nisi
 aut honestissimo aut amicissimo facere con-
 suevit. Qua in re mihi ridicule es visus esse 19
 inconstans, qui eundem & læderes & laudares:
 & virum optimum, & hominem improbissi-
 mum esse diceres. eundem tu & honoris causa
 appellabas, & virum primum esse dicebas,
 & socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor,
 laudem veritati tribuebas, crimen gratiæ con-
 cedebas: de hoc, ut existimabas, prædicabas:
 Chæreæ arbitrata causam agebas. Fraudavit 7
 Roscius. Est hoc quidem auribus animisque
 hominum absurdum. Quid, si tandem aliquem
 timidum, dementem, divitem, inertem nactus

esset, qui experiri non posset? tamen incre-
20 dibile esset. Verumtamen, quem fraudarit,
videamus. C. Fannium Chæream Roscius
fraudavit. Oro, atque obsecro vos, qui no-
stis, vitam inter se utriusque conferte: qui
non nostis, faciem utriusque considerate.
nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus
abrafa, olere malitiam, & clamitare callidi-
tatem videntur? nonne ab imis unguibus us-
que ad verticem summum (si quam conjectu-
ram affert hominibus tacita corporis figura)
ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus
videtur? qui idcirco capite & superciliis sem-
per est rasis, ne ullum pilum viri boni habere
dicatur. cujus personam præclare Roscius in
scena tractare consuevit: neque tamen pro
beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballio-
nem illum improbissimum & perjurissimum
leonem cum agit, agit Chæream, persona illa
lutulenta, impura, invisa, in hujus moribus,
natura, vitæque est expressa. Qui quamob-
rem Roscium similem sui in fraude & malitia
existimarit, nihil videtur: nisi forte, quod
præclare hunc imitari se in persona lenonis
21 animadvertit. Quamobrem etiam atque etiam
confidera, C. Piso, quis quem fraudasse di-
catur. Roscius Fannium? Quid est hoc?

probus improbum, pudens impudentem, per-
 jurum castus, callidum imperitus, liberalis
 avidum. Incredibile est, quemadmodum, si
 Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrum-
 que ex utriusque persona verisimile videretur,
 & Fannium per malitiam fecisse, & Roscium
 per imprudentiam deceptum esse: sic cum Ro-
 scius Fannium fraudasse arguatur, utrumque
 incredibile est, & Roscium quidquam per avaritiam
 appetisse, & Fannium quidquam per
 se bonitate amisisse. Principia sunt hujusmodi. §
 spectemus reliqua. H-S 1000 Q. Roscius²²
 fraudavit Fannium. Qua de causa? Subri-
 det Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait
 propter ipsa H-S 1000. Video: sed tamen
 cur ipsa H-S 1000 tam vehementer concu-
 pierit, quæro. nam tibi, M. Perperna, C. Piso,
 certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis.
 Roscio cur tanti fuerint, causam requiro.
 Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Im-
 mo in suis nummis versabatur. Avarus erat?
 Immo etiam, antequam locuples, semper
 liberalissimus munificentissimusque fuit. Proh²³
 deum hominumque fidem! qui H-S ccc1000
 ccc1000 ccc1000 quæstus facere noluit
 (nam certe H-S ccc1000 ccc1000 ccc1000
 merere & potuit & debuit, si potest Dionysia

H-S cccccc merere) is per
 summam fraudem, & malitiam, & perfidiam
 H-S 1000 appetiit? Et illa fuit pecunia im-
 manis, hæc parvula: illa honesta, hæc for-
 dida: illa jucunda, hæc acerba: illa propria,
 hæc in causa & in iudicio collocata. Decem
 his annis proximis H-S. sexagies honestissime
 consequi potuit: noluit. laborem quæstus rece-
 pit; quæstum laboris rejecit. populo Romano
 adhuc servire non destitit: sibi servire jampri-
 24 dem destitit. Hoc tu umquam, Fanni, faceres?
 & si hos quæstus recipere posses, non eodem
 tempore & gestum & animam ageres? Dic
 nunc te ab Roscio H-S 1000 circumscriptum
 esse, qui tantas & tam infinitas pecunias non
 propter inertiam laboris, sed propter magni-
 ficentiam liberalitatis repudiavit. Quid ego
 nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire
 certo scio? Fraudabat te in societate Roscius.
 Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus
 constitutæ, ne quis aut in genere injuriæ,
 aut ratione actionis errare possit. expressæ
 sunt enim ex uniuscujusque damno, dolore,
 incommodo, calamitate, injuria, publicæ a
 prætore formulæ, ad quas privata lis accom-
 modetur.

Quæ

Quæ cum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris Q. Roscium, quæro. Formulam non noras? Notissima erat. Judicio gravi experiri volebas? Quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur infimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? quem per arbitrum circumvenire non posses, cujus de ea re proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere; aut jacere noli, ubi non oportet. Tametsi jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas? Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum. non petiit. Dic pactionem fecisse, ut absolveretur. non pepigit. Quære, quare sit absolutus? quod erat summa innocentia & integritate. Quid enim factum est? venisti domum ultro Roscii: satisfecisti; quod temere commisisses, in judicium ut denuntiaret, rogasti, ut ignosceret; te affuturum negasti; debere tibi ex

focietate nihil, clamitasti. iudici hic denun-
tiavit: absolutus est. Tamen fraudis ac furti
mentionem facere audes? Perstat in impu-
dentia. pactionem enim, inquit, mecum fe-
cerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur.
Quid erat causæ, cur metueret, ne condem-
naretur? Res erat manifesta: furtum erat
apertum.

- 27 Cujus rei furtum factum erat? Exorditur
magna cum expectatione veteris histrionis
IO exponere societatem. Panurgus, inquit, fuit
Fannii. is fuit ei cum Roscio communis. Hic
primum questus est non leviter Saturius,
communem factum esse gratis cum Roscio,
qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus
est scilicet homo liberalis, & dissolutus, &
bonitate affluens Fannius Roscio? Sic puto.
- 28 Quoniam ille hic constitit paulisper, mihi
quoque necesse est paulum commorari. Pa-
nurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis
fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo.
Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii?
disciplina. Facies non erat; ars erat pretiosa.
Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S 1000.
ex qua parte erat Roscii, amplius erat
H-S 1000000. Nemo enim illum ex trunco
corporis spectabat, sed ex artificio comico

æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus H-S cccciōōō. O societatem captio- 29 sam & indignam! ubi alter H-S iōōō, alter cccciōōō quod sit, in societatem affert: nisi idcirco moleste pateris, quod H-S iōōō tu ex arca proferebas, H-S cccciōōō ex disciplina & artificio Roscius promebat. Quam enim rem & exspectationem, quod studium, & quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quod Roscii fuit discipulus. qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum & perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa æstimat. Quid sciret ille, perpauca animadvertabant. 30 ubi didicisset, omnes quærebant. nihil ab hoc pravum & perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametsi artificio Roscium superaret, adspicere nemo posset. nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histrione bonum comædum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur. Quod item nuper in *Erote* II

comædo usu venit: qui posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convicio explodabatur; sicut in aram, confugit in hujus domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbreui tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos pervenit

21 comædos. Quæ res extulit eum? Una commendatio hujus: qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit, sed etiam summo cum labore, stomacho, miseriaque erudiit. Nam, quo quisque est sollertior & ingeniosior, hoc docet iracundius & laboriosius. quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciat. Paulo longius oratio mea

32 prosecta est hac de causa, ut conditionem societatis diligenter cognosceretis. Quæ deinde sunt consecuta? Panurgum, inquit, hunc, servum communem, Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. lite contestata, judicio damni injuria constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrum pro dimidia parte; an pro tota societate? planius dicam, utrum pro me, an pro me & pro te? Pro me? potui, multorum exemplo: licitum est: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriæ feci. pete

tu tuum, exige, & aufer, quod debetur. suam quisque partem juris possideat & persequatur. At enim tuum negotium gessisti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidisti. Magno & tu tuam partem decide. H-S cccciōōō abstulisti. Si sit hoc vero; H-S cccciōōō tu quoque aufer. Sed **I2** hanc decisionem Roscii, oratione & opinione ³³ augere licet: re & veritate mediocrem & tenuem esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, cum jacerent pretia prædiorum: qui ager neque villam habuit, neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multo pluris est, quam tunc fuit. neque id est mirum. tum enim propter reipublicæ calamitates, omnium possessiones erant incertæ; nunc, deum immortalium benignitate, omnium fortunæ sunt certæ: tum erat ager incultus sine tecto; nunc est cultissimus cum optima villa. Verumtamen, quoniam natura tam malevo- **34** lus es, numquam ista te molestia & cura liberabo. Præclare suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem, & id, quod probare non potest, fingere conatur. De tota e, inquit, decidisti.

Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota
 35 societate fecerit pactiōnem. Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confiteor præstare debere societati. Societatis, non suas lites redemit, cum fundum a Flavio accepit. Quid ita satis non dedit, **AMPLIUS A SE NEMINEM PETITURVM?** Qui de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem. qui pro sociis transigit, satisfat, neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Præclare. nam iste cum eo litem contestatam habebat. Cur igitur decidit, & non
 36 restipulatur, neminem amplius petiturum? cur de fundo decidit, & iudicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alliget, neque a Fannio iudicio
 37 se absolvat? Est hoc primum & ex conditione juris, & ex consuetudine cautionis, gravissimum & firmissimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora & clariora testimonia in causa haberem.

13 Et, ne forte me hoc frustra pollicitum esse prædices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis

subfelliis contra te testem suscitabo. Criminatione tua quæ est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis IV. Defensio mea quæ est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clarius. Attende, quæso, Piso. Fannium invitum, & huc atque illuc tergiversantem, testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? QVOD A FLAVIO ABSTVLERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLVTVRVM SPONDEO. Tua vox est, Fanni. Quid tu ³⁸ auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc restipulatur, quod jampridem ipse exegit? quid vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in societate dissoluta, nova hæc restipulatio interponitur? Quis est hujus restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? tu Piso. Tue enim Q. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti, ut Fannio daret. H-S CCCCIOOO, hac conditione, ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio

dicere tibi videtur aperte, Roscium pro se
 39 decidisse? At enim forsitan hoc tibi veniat in
 mentem, repromississe Fannium Roscio, si quid
 a Flavio exegisset, ejus partem dimidiam; sed
 omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum
 exactiois, sed initium repromissionis spectare
 debes? neque, si ille persequi noluit, non,
 quod in se fuit, judicavit, Roscium suas, non
 societatis lites redemisse? Quid si tandem
 planum facio, post decisionem veterem Roscii,
 post repromissionem recentem hanc Fannii,
 H-S cccciōōō Fannium a Q. Flavio, Panurgi
 nomine abstulisse? tamen diutius illudere viri
 optimi existimationi, Q. Roscii, audebit?

14 Paulo ante quærebam, id quod vehemen-
 40ter ad rem pertinebat, qua de causa Flavius,
 cum de tota lite faceret pactionem, neque
 satis acciperet a Roscio, neque judicio absol-
 veretur a Fannio. nunc vero (id quod mirum
 & incredibile est) requiro, quamobrem, cum
 de tota re decidisset cum Roscio, H-S cccciōōō
 separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi,
 quid pares respondere, scire cupio. utrum
 omnino Fannium a Flavio H-S cccciōōō non
 abstulisse? an alio nomine & alia de causa ab-
 41 stulisse? Si alia de causa: quæ ratio tibi cum
 eo intercesserat? nulla. Addictus erat tibi?

non frustra tempus contero. Omnino, inquit,
H-S cccccc a Flavio non abstulit, neque
Panurgi nomine, neque cujusquam. Si pla-
num facio, post hanc recentem stipulationem
Rosci, H-S cccccc a Flavio te abstulisse;
numquid causæ est, quin ab judicio abeas
turpissime victus? Quo teste igitur hoc pla- 42
num faciam? Venerat, ut opinor, hæc res
in judicium. Certe. Quis erat petitor? Fan-
nius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Clu-
vius. Ex his unus mihi testis est producendus,
qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his
gravissimus? Sine controversia, qui omnium
judicio comprobatus est judex. Quem igitur
ex his tribus a me testem spectabis? petito-
rem? Fannius est: contra se numquam testi-
monium dicet. Reum? Flavius est. Is jam-
pridem est mortuus. Si viveret, verba ejus
audiretis. Judicem? Cluvius est. Quid is di-
cit? H-S cccccc Panurgi nomine Flavium
Fannio dissolvisse: quem tu si ex censu
spectas; eques Romanus est: si ex vita; homo
clarissimus est: si ex te; judicem sumisti: si
ex veritate; id, quod scire potuit & debuit,
dixit. Nega, nega nunc, equiti Romano, ho- 43
mini honesto, judici tuo, credi oportere. Cir-
cumspicit, æstuat: negat nos Cluvii testimo-

nium recitatueros. recitabimus. erras: inani & tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii & C. Lusci Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. (TESTIMONIUM T. MANILII, ET C. LVSCII OCREAE.) Utrum dicis? Luscio & Manilio; an & Cluvio non esse credendum? **15** Planius atque apertius dicam. Utrum Luscius & Manilius nihil de H-S CCCCIOOO ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio & Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto & quieto sum animo; &, quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim & sanctissimis testimoniis viro- rum optimorum causa Roscii communita est.

44 Si jam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem jurisjurandi, responde. Manilio & Luscio negas esse credendum? dic, aude. est tuæ contumaciæ, arrogantiae, vitæque universæ vox. Quid exspectas, quam mox ego Luscium & Manilium dicam, ordine, esse senatores; ætate, grandes natu; natura, sanctos & religiosos; copiis rei familiaris, locupletes & pecuniosos? non faciam: nihil mihi detraham, cum illis exactæ ætatis severissime fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea adolescentia indiget illorum bona existimatione,

quam illorum severissima senectus desiderat
 meam laudem. Tibi vero, Piso, diu delibe- 45
 randum, & concoquendum est, utrum potius
 Chæreæ injurato in sua lite, an Manilio &
 Luscio juratis in alieno judicio credas. Reli-
 quum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio
 & Manilio contendat: quod si facit, qua im-
 pudentia est, eumne testem improbabit, quem
 judicem probarit? ei negabit credi oportere,
 cui ipse crediderit? ejus testis ad judicem
 fidem infirmabit, cujus propter fidem & reli-
 gionem judicis, testes comparabat? quem ego
 si ferrem judicem, refugere non deberet:
 cum testem producam, reprehendere audebit?
 Dixit enim, inquit, injuratus Luscio & Ma-
 nilio. Si diceret juratus, crederes? At quid 46
 interest inter perjurum & mendacem? Qui 16
 mentiri solet, pejerare consuevit. quem ego,
 ut mentiatur, inducere possum, ut pejeret,
 exorare facile potero. nam, qui semel a ve-
 ritate deflexit, hic non majore religione ad
 perjurium, quam ad mendacium perducere con-
 suevit. quis enim deprecatione deorum, non
 conscientiae fide commovetur? Propterea quæ
 pœna ab diis immortalibus perjuro, hæc ea-
 dem mendaci constituta est. Non enim ex
 pactione verborum, quibus jusjurandum com-

prehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci & succensere consuerunt.

47 At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret juratus, quam nunc est, cum dicit injuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui, quæ de re judex fuisset, testis esset. nunc omnibus inimicis necesse est castissimus & constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit.

48 Dic nunc, si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum iniecit, & paulisper consistere & commorari cogit. Unde hoc totum ductum & conflatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus & versutus. Hoc initio cogitare cœpit: quoniam Fannius a me petit H-S 1000, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur: dicat, decisionem factam esse, quæ facta non est: H-S 600000 a Flavio data esse Fannio, quæ data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii,

49 nullius consilii. Quid deinde? Posteaquam se præclare confirmavit, venit ad Cluvium. Quem hominem? levem? immo gravissimum.

mobilem? immo constantissimum. familiar-
 rem? immo alienissimum. Hunc posteaquam
 salutavit, rogare cœpit, blande & concinne,
 scilicet: mentire mea causa, viris optimis,
 tuis familiaribus præsensibus; dic, Flavium
 cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil
 transegit; dic, H-S cccciōōō dedisse, qui
 assem nullum dedit. Quid ille respondit? Ego
 vero cupide & libenter mentiar tua causa;
 &, si quando me vis pejerare, ut paululum
 tu compendii facias, paratum fore scito: non
 fuit causa, cur tantum laborem caperes, &
 ad me venires: per nuntium hoc, quod erat
 tam leve, transigere potuisti. Proh deum ho- 17
 minumque fidem! hoc aut Roscius umquam 50
 a Cluvio petisset, si H-S millies in iudicium
 haberet? aut Cluvius Roscio petenti conces-
 sisset, si universæ prædæ particeps esset? Vix
 mediusfidius tu, Fanni, a Ballione, aut ali-
 quo ejus simili hoc exoptulare auderes, &
 impetrare posses, quod cum est veritate falsum,
 tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor
 enim, Roscium & Cluvium viros esse prima-
 rios: improbos temporis causa esse fingo.
 Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. 51
 cur tam fero? cur, cum altera pensio sol-
 venda esset, non tum, cum prima? nam jam

antea H-S 10000 dissolverat. Deinde, si jam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S 100000, quam 100000 100000 100000 data dixit Fannio a Flavio, cum ex restipulatione pars ejus dimidia Roscii esset? Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc cum sentit Saturius esse apertum, resistere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis & infidiarum eodem vestigio diverticulum reperit.

- 52 Petisse, inquit, suam partem Roscium a Flavio confiteor: vacuam & integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosius, neque indignius potest dici. Quæro enim, potueritne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam quod
- 53 sibi petitur, certe alteri non exigitur. An ita est? si, quod universæ societatis fuisset, petisset; quod tum redactum esset, æqualiter omnes partirentur: nunc, cum petierit, quod suæ partis esset; non, quod abstulit, soli sibi
- 18 exegit? Quid interest inter eum, qui per se litigat, & qui cognitor est datus? qui per se litem contestatur, sibi soli petit: alteri nemo

potest, nisi qui cognitor est factus. Itane
 vero? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset
 iudicio, ferres tuum. suo nomine petiit: quod
 abstulit, sibi, non tibi exegit. Quodsi quis- 54
 quam petere potest alteri, qui cognitor non
 est factus: quæro, quid ita, cum Panurgus
 esset interfectus, & lis contestata cum Flavio
 damni injuria esset, tu in eam litem cognitor
 Roscii sis factus: cum præsertim ex tua ora-
 tione, quodcumque tibi peteres, huic peteres:
 quodcumque tibi exigeres, id in societatem
 recideret. Quodsi ad Roscium nihil perveni-
 ret, quod tu a Flavio abstulisses, nisi te in
 suam litem dedisset cognitorem; ad te perve-
 nire nihil debet, quod Roscius pro sua parte
 exegit; quoniam tuus cognitor non est factus.
 Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni, 55
 cum de sua parte Roscius transegit cum Fla-
 vio, actionem tibi tuam reliquit, an non?
 Si non reliquit, quemadmodum H-S cccciōōō
 ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc
 petis, quod per te persequi & petere debes?
 Simillima enim & maxime gemina societas
 hereditatis est. Quemadmodum socius in so-
 cietate habet partem; sic heres in hereditate
 habet partem. ut heres sibi soli, non cohere-
 dibus petit; sic socius sibi soli, non sociis

petit: & quemadmodum uterque pro sua parte
 petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua
 parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea,
 56 qua societatem coit. Quemadmodum suam
 partem Roscius suo nomine condonare potuit
 Flavio, ut eam tu non peteres; sic, cum
 exegit suam partem, & tibi integram petiti-
 onem reliquit, tecum partiri non debet; nisi
 forte tu, perverso more, quod hujus est, ab
 alio extorquere non potes, huic eripere potes.
 Perstat in sententia Saturius: quodcumque
 sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si
 ita est: qua (malum) stultitia fuit Roscius,
 qui ex jurisperitorum consilio & auctoritate
 restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod
 is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi
 dissolveret: siquidem, sine cautione & repro-
 missione, nihilominus id Fannius societati,
 hoc est, Roscio debebat?

Desiderantur non pauca.

